

Ha hiba van is, ha hiba is van...
A szórendi variáció egy esete nyelvtörténeti szempontból*

GUGÁN Katalin

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest
gugan.katalin@nytud.hun-ren.hu

1. Bevezető

A nyelv folyamatosan változik, és az újonnan megjelenő jelenségek életútja igen változatos lehet, ugyanakkor sokféle szempont szerint tipizálható. Figyelemmel lehet kísérni, hogy egy megjelenő változat kiszorítja-e vetélytársait, vagy stabil variáció alakul ki; ha terjed egy változat, hogyan terjed egyfelől a grammatikán belül, másrészt a beszélőközösségben. Az utóbbi terület kapcsán az egyik vizsgálható jelenség az, hogyan változik a változatok eloszlása a különböző regiszterekben. Nem kivétel nélküli, mégis jellemző terjedési mintázat például, hogy egy-egy új jelenség az élőnyelvben bukkan fel, azaz abban a nyelvváltozatban, ahol a beszélők a legtermészetesebben, a legkevésbé kontrolláltan használják anyanyelvüket. Innen terjedhet tovább más regiszterekbe, részben attól is függően, hogy vajon maguk a beszélők társítanak-e valamilyen értékítéletet is az új változathoz. A formális, különösen a formális írásbeli nyelvváltozatban így jellemzően csak később bukkan fel egy-egy nyelvi változó fiatalabb változata.

A tudományos próza jellemzően írásos műfaj, a szövegalkotónak kifejezetten sok ideje van (elvileg legalábbis) megtervezni és átdolgozni a szöveget. Elsődleges funkciója az információ átadása, még hozzá minél pontosabban és szabatosabban. Szerzőként és szerkesztőként egyaránt ez irányítja munkánkat. Szerkesztőként ez sok esetben utólagos módosításokhoz vezet mások által írt szövegeken. Ennek vannak igen egyértelmű esetei, de fel-felbukkannak olyan jelenségek is, amelyek több szempontból, például a nyelv-

* A kutatás az FK 135186 számú, Regiszterfüggő változatok a középmagyarban című projekt keretében készült.

történet felől nézve is elgondolkodtatóak. Jelen kézirat egy ilyen jelenséggel, a megengedő feltételes mellékmondatok szórendjével foglalkozik.

A *Nyelvművelő kézikönyv* felhívja a figyelmet arra, hogy az „igényes, irodalmi stílusban az *is* nem a mondathangsúlyos szóhoz tapad, hanem a teljes nyelvtani állítmány után következik” (NymKk. 1: 1056). Kitér arra is, hogy ebből a szempontból különbözik a formális és az informális nyelvhasználat: az, ha a beszélt nyelvben kapcsolódik közvetlenül a hangsúlyos mondatrészhöz, nem tekinthető hibának. A kézikönyv abban az esetben javasol különös gondosságot, ahol a különböző szórendű *is*-ek (elvileg legalábbis) különböző értelmezésű mondatokat eredményeznek:

- (1) Ha hiba van *is* a cikkben, azért elfogadhatjuk. (NymKk. 1: 1056)
- (2) Ha hiba *is* van a cikkben, azért elfogadhatjuk. (NymKk. 1: 1056)

Az (1) megengedő viszonyt fejez ki, mely „az okságnak (az enyhébb vagy szorosabb okságnak, amelybe a ráhagyás is belefér) az a fajtája, amelyben nem a szabályos ok-okozati viszony működik, hanem egy ok-visszájára fordult okozat. A »fő« mondatban tehát az elvárható ellentéte jelenik meg [...]” (Haader 2003: 547): jelen esetben az, hogy a hibából a cikk elutasítása következne, mégsem ez történik. A (2) értelmezése ezzel szemben az, hogy a hiba megléte (pontosabban: bizonyos kifejtetlen egyéb jellemző(k), s ezen felül még a hiba megléte) a cikk elfogadásának feltétele. A kézikönyv azt is megjegyzi, hogy tagadás, illetve igekötő után kevésbé problémás a (2)-es típus, mert itt aligha lehet értelmezésbeli különbséget felfedezni a két változat között.

Ebben a tanulmányban két kérdésre keresem a választ: milyen szerepet játszik az *is* ebben a környezetben, és mi a jellemző a szórendi variációjára: tekinthető-e már befejeződött változásnak, hogy az *is* szórendi helye ebben a környezetben megváltozott. Az alábbiakban a megengedő feltételes viszony főbb jellemzőit tekintem át több szempontból (2), majd röviden bemutatom az adatgyűjtés módszerét (3), és ismertetem az eredményeket (4).

2. A megengedő feltételes viszony: szemantika, tipológia, szintaxis

A megengedő mellékmondatok csoportja nem tekinthető elhanyagolt témának a magyar szakirodalomban sem szinkrón, sem diakrón szempontból. Az utóbbival kezdve, Rácz (1995) a nem mondatrészkifejtő mellékmondatok csoportján belül foglalkozott a megengedő mellékmondatokkal. Ezek egyaránt kialakulhatnak mellérendelő és alárendelő tagmondatkapcsolatokban; a *ha* kötőszós feltételes mellékmondat nyilván az utóbbi típust képviseli, és akkor társul hozzá megengedő olvasat, ha a főmondat nem várt következ-

ményt fejez ki. Rácz azt is megjegyzi, hogy jellemzően van még valamilyen egyéb jelölője is ennek a viszonynak: vagy ellentétes kötőszó a főmondat élén (*de*), vagy különböző partikulák a mellékmondatban (*is, még, még ... is*). Ahogy az ómagyar korban, úgy a középmagyarban is számos egyéb kifejezőmódja van a megengedő viszonynak a *ha ... is* páros mellett, ezekről részletes, a nem finit variánsokra is kitérő áttekintést ad Varga (2017). Szinkron megközelítésből Bánréti (1983) szentelt monográfiát ennek a csoportnak, és ő mutatott rá arra, hogy a *ha ... is*-t tartalmazó megengedő mellékmondatok szemantikailag másképp értelmezendők, mint az egyéb megengedő mellékmondatok. Az egyéb típusokban a beszélő mindkét tagmondatot igaznak feltételezi, és a kötőszó vezeti be azt a többletjelentést, hogy (a beszélő világismerete alapján) a mellékmondat fennállása esetén a főmondatnak nem lehetne/kellene érvényesnek lennie. A *ha ... is* esetében azonban a beszélő szerint csak lehetséges a mellékmondat által kifejezett szituáció, de nem állítja, hogy ez fennáll.

Összehasonlító-tipológiai megközelítésű tanulmányukban Haspelmath és König (1998) hasonló okokból kezelik külön a megengedő feltételes mellékmondatokat. A csoporton belül három altípust különböztetnek meg: a skaláris változatot (3), a választó változatot (4), valamint az univerzális változatot (5).

(3) Ha nem kapunk is pályázati támogatást, akkor is folytatjuk a munkát.

(4) Akár kapunk támogatást, akár nem, folytatjuk a munkát.

(5) Akármennyi / Bármennyi támogatást kapunk, folytatjuk a munkát.

Haspelmath és König több érvet sorakoztat fel amellett, hogy mindhárom változat feltételes viszonynak tekinthető. Ezek közül az egyik az, hogy – a „normál” feltételelenséghez hasonlóan – mindhárom esetben előfeltétel–következmény viszony van a két tagmondat között. Megkülönbözteti ugyanakkor őket az, hogy a megengedő feltételes viszonyban nem egy előfeltétel van, hanem előfeltételek egy halmaza kerül viszonyba a következménnyel. Ezt így formalizálják:

(6) Ha $\{a \text{ vagy } b \text{ vagy } c \text{ vagy } d \dots\}$ akkor q

A jelen tanulmány elsősorban a megengedő feltételelenség skaláris változatát vizsgálja. Ebben az előfeltételek halmazából a beszélő szerint leginkább szélsőségesnek tekinthető változat jelenik meg a mellékmondatban, ehhez

kapcsolódik az *is*. Ebből a skaláris értelmezésből vezethető le a megengedő jelentés: ha még ennek esetén is bekövetkezik a következmény, akkor minden, ennél kevésbé szélsőséges esetben is számítani lehet erre (azaz például akkor is, ha kisebb pályázati támogatást kapunk, vagy éppenséggel jelentős összegű támogatást, tehát: a támogatás összegétől függetlenül).

Haspelmath és König írása európai nyelvek kérdőíves vizsgálatán alapul. Az egyik fő megállapításuk az, hogy a skaláris feltételes mondatoknak két fő kifejezőmódjuk van: az egyik esetben egy feltételes mellékmondat és egy partikula fejezi ki ezt a jelentéstartalmat, a másik típusban pedig olyan kötőszó, amely a megengedő mondatokban is használatos. Az utóbbi csoport a kisebb, és ebbe az utóbbiba tartozik a finn *is* (a *vaikka* kötőszóval). A másik fő megállapításuk pedig az, hogy azokban a nyelvekben, amelyekben a feltételes mellékmondatban lévő partikulának köszönhető a megengedő olvasat, a partikula szórendi helye attól függ, hogy általában véve az adott nyelvre a finit vagy a nem finit alárendelések a jellemzőek. Azokban a nyelvekben, amelyekre általában véve a finit alárendelés jellemző, a mellékmondat élén áll a feltételes kötőszó, a partikula pedig jellemzően megelőzi ezt: ilyen az angol *even if* vagy az orosz *даже если*. A nem finit alárendelést preferáló nyelvekben ennek a tükröképe figyelhető meg: a feltételesség jelölője ezekben a nyelvekben jellemzően egy szuffixum, s ezt követi a fókuszpartikula (az alany és a tárgy pedig megelőzi). Ilyen például az udmurt (... *ke no*). A magyar viszont ebből a szempontból nem illene a tipológiájukba. Az (1) változat által képviselt típusban az *is* ugyan nem mondatvégi, mégis a nem finit alárendelést preferáló nyelvekre emlékeztet abban, hogy ige utáni. A (2) által képviselt változat egyik típushoz sem sorolható. A feltételes kötőszó ugyanakkor mindkét változatban a tagmondat élén áll, ahogy a finit alárendelést előnyben részesítő nyelvekben általában véve.

Mindez kísértetiesen emlékeztet azonban arra, ahogy az *-e* kérdő partikula szórendi helyzete változott a magyarban, méghozzá feltehetően az OV > VO változással összefüggésben. A kérdő partikula szórendi helye a tipológiai munkák tanulsága szerint (pl. Dryer 1992) jellemzően összefügg a tárgy és az ige szórendjével: OV nyelvekben az után a mondat után, VO nyelvekben az előtt a mondat előtt áll, amelyre vonatkozik. A magyar esetében eredetinek feltételezhető OV szórendben az igehez klitikumként kapcsolódó *-e* partikula egyben a mondat végén is állt. Amikor a szórend megváltozott, átmenetileg variáció alakult ki, s ennek nyomai még a kései ómagyar kori kódexekben is tetten érhetők. Az egyik változat a klitikum ige utáni, a másik változat a mondatvégi helyzetet őrzi, sőt, van olyan példa is, amelyben mindkét helyen felbukkan a partikula (Kenesei 1992, É. Kiss 2014). A változás további lépé-

sében újabb szórendi változatok is megjelentek, ezeknek egy jellemző típusa az, amikor a partikula a mondat főhangsúlyos eleméhez kapcsolódik (Kassai 1994, É. Kiss 2004), például a tagadószóhoz vagy az igekötőhöz.

Az *is* és az *-e* egyaránt enklitikus, azaz egy tagmondat legelején nem jelenhetnek meg, hiszen egy előttük álló szóhoz tudnak csak simulni. Így esetükben nem is várható olyan változás, hogy a tagmondat élére kerüljenek, de a mondat főhangsúlyos eleméhez kapcsolódva magasabb pozícióba, a mondat predikátumrészének élére kerülnek. Az *-e* esetében a nem ige utáni változatok korábban elterjedtebbek voltak az irodalmi nyelvben is (Kassai 1994), később azonban ez a változat stigmatizálódott. Úgy tűnik, az *is* esetében a szórendi változás később játszódtott le, és az innovatív változat nem is stigmatizálódott. Az alábbiakban ezt próbálom meg korpuszalapú vizsgálatok segítségével igazolni.

3. Módszerek

A vizsgálathoz két korpuszból kerestem adatokat: az ó- és középmagyar kori magánéleti nyelvhasználatot reprezentáló Történeti magánéleti korpuszból (TMK; Dömötör et al. 2017), valamint a Magyar történeti szövegtárból (MTSz.), amely elsősorban formális szövegeket tartalmaz. Az eltérő regiszterjellemzők miatt így nem is lehet minden további mérlegelés nélkül összehasonlítani az adatokat. A TMK morfológiailag teljes egészében elemzett, és a tagmondat mint kategória megjelenik benne keresési egységként, így ebből a korpuszból könnyű volt összegyűjteni azokat a tagmondatokat, amelyekben szerepel a *ha* kötőszó és az *is*. Az MTSz.-ben azonban nincs morfológiai elemzés, illetve tagmondat mint kategória, így itt azokra a szövegrészekre irányult a keresés, melyekben a *ha* kötőszót tíz szónyi kontextuson belül követi az *is*. Így nyilvánvalóan kimaradt sok olyan találat, amelyben még távolabb kerül a tagmondaton belül az *is* a kötőszótól, ugyanakkor számos irreleváns találat is van a listában, ahol nem azonos tagmondathoz tartozik a két elem. Mivel itt a teljes találati lista 17 644 elemet tartalmazott, ebből egy ezer elemet tartalmazó mintát töltöttem le. A cél annak feltárása volt, hogyan változik a kétféle változat eloszlása az idő függvényében, és milyen mértékben jelenik meg a közel kortárs, formálisabb regisztereket képviselő MTSz.-szövegekben az újabb változat, melyben nem a ragozott igehez kapcsolódik az *is*. Ez utóbbi típust a továbbiakban innovatív változatnak, míg a másikat konzervatív változatnak nevezem.

4. Eredmények

A TMK-ban 349 találat volt arra a változatra, amikor a *ha* kötőszavas mellékmondatban szereplő *is* nem a finit ige mögött állt, és 577 arra, amikor az ige mögött. A 349 találatnak azonban igen jelentős része nem releváns a jelen vizsgálat szempontjából. Egy részük valójában konzervatív változat, melyben azonban nem az időjeles igéhez, hanem a feltételes módjelet viselő *volna* (ill. egy esetben a *vala*) alakhoz kapcsolódik az *is* – ezek a találatok természetesen (konzervatív változatként) bent maradtak a vizsgálatban. Más részük viszont kikerült például azért, mert nincs bennük finit ige. Ennek oka lehet az *is*, hogy a mondat elliptikus, vagy éppen az *is*, hogy bennük E/3 jelen idejű névszói állítmány van, azaz nincs a mondatban kopula. Ugyancsak irrelevánsak a vizsgálat szempontjából azok az előfordulások, amelyekben az *is* nem a megengedő feltételes viszony jelölője, hanem pusztán additív partikula, illetve amikor a *ha* 'vajon' funkciójú.

Mindezeket a típusokat kivéve a 349 elemet tartalmazó listából, mindössze 19 olyan példa marad, amelyben az *is* nem a finit ige mögött áll. Érdekes módon ezekben azonban éppúgy vegyes az *is* szórendje, mint azt az *-e* esetében megfigyelték. Vagyis az itt munkaterminusként innovatívnak nevezett változatnak legalább két alváltozata van: az egyikben a tagmondat főhangsúlyt viselő eleméhez kapcsolódik az *is* (7), a másikban azonban a tagmondat végén áll (8).

(7) Ha ő háromszáz mérföld messzeségre is lesz Peresznyétől, az ő elme-
netelét meg fogják bánni és siratni. (Bosz. 286, 1743)¹

(8) Azt mondta, hogy ha a gyermek bőrét arannyal tölteném meg is, de
nem kötné egyszer be. (KBosz. 24., 1584)

Nagyon érdekes kérdés lenne annak a vizsgálata is, hol húzódik a határ a megengedő és a megengedő feltételes viszony között (a *ha ... is* ugyanis megjelenhet olyan kontextusban, amelyben annak ellenére, hogy a mondat élén feltételes kötőszó van, a mellékmondat csak megengedőként értelmezhető, azaz a beszélő annak igaz voltát is állítja), ettől azonban – elsősorban terjedelmi okokból – most el kellett tekinteni. Így, mivel az egyik fő cél az *is* szórendjének vizsgálata, jelen dolgozatban ezt a két típust egyként kezelem. Az az 577 találat, amelyben a finit igt követi az *is*, szinte mind a konzervatív változatot képviseli, elhanyagolható azoknak a találatoknak a száma,

¹ A nyelvtörténeti példákat normalizált változatukban idézem. A források rövidítésének a feloldását ld. a korpusz honlapján: <https://tmk.nytud.hu/forrasok.php>.

amelyekben az *is* valójában additív partikula, amely egy másik mondatrészt módosítana (9), azaz nem a finit ige mögött kellene állnia.

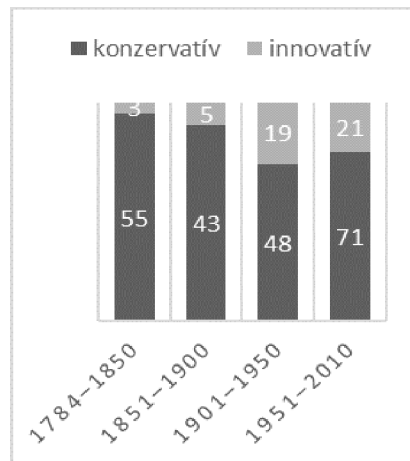
- (9) Ha mit, mást érthetek is, el nem múlatom volt tudósítani kegyelmedet.
(Zr. p. 316, 1647)

Ebben a csoportban van azonban olyan változat is, amely nem a skaláris, hanem a választó típust képviseli (ld. 4), az ellentét a két tagmondat között vagy a választó viszonyban lévő igék jelentésében (10), vagy egyéb mondatrészek tartalmában jelentkezik (11), s így fedik le a különböző lehetőségek halmazát: akár egyik áll fenn, akár másik, a következmény mindenképpen bekövetkezik.

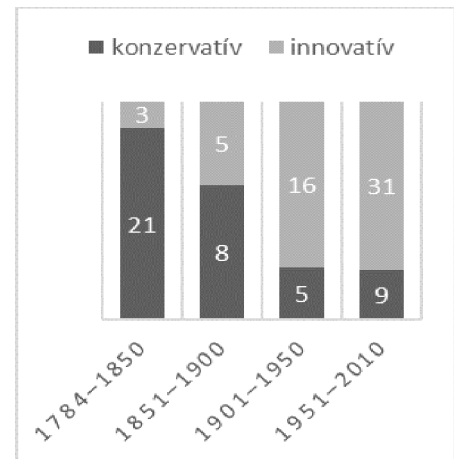
- (10) Nekem ma kevés gondom, ha marad is, ha mind elvesz is, hanem gondviselésedbe ajánlom, édesem. (Kár. 38., 1705)
- (11) Ha férfi mondja is, esse kurvafiául hazud benne, ha asszonyember is, esse kurvául, ugyan esse lélekkurvául hazud! (KBosz. 11, 1572)

A TMK által lefedett időszakban és regiszterben tehát igen ritka volt az innovatív változat, óvatos becsléssel talán a releváns adatok 3%-át teszi ki. Ugyanakkor ennek a maroknyi adatnak is kétféle altípusa létezett: az egyikben a főhangsúlyos mondatrész után áll az *is*, a másikban nem, ez utóbbi esetben jellemzően, de nem kizárólag a mondat végén található.

Az MTSz.-ben a lekérdezett adatok sokkal nagyobb hányadát kellett kiszűrni: az ezer találatot tartalmazó mintából több mint 600 volt érdektelen különböző okokból (névszói állítmány, elliptikus szerkezet, *is* additív partikulaként történő értelmezése, ill. amikor az *is* nem egy tagmondatban volt a *ha* kötőszóval). A rostálás után megmaradó, meglehetősen kicsi adatcsoportot két részre osztottam (állító és tagadó mondatok), mert feltételezhető volt, hogy a tagadó mondatok esetében hamarabb zajlott le a szórendi változás, és esetleg ezért (is) tekinthető elfogadhatóbbnak a *Nyelvművelő kézikönyv* szerzői számára. Az alábbi diagramok nagyjából ötven éves szakaszokra bontva mutatják a konzervatív és az innovatív változat előfordulási arányát állító és tagadó mondatokban.

1. ábra: a kétféle minta megoszlása állító mondatokban

2. ábra: a kétféle minta megoszlása tagadó mondatokban

Sajnos nem túl nagyok az adatsorok, de azért ezeknek a kicsi mintáknak az alapján is látszik, hogy a korpuszvizsgálat összhangban van a *Nyelvművelő kézikönyv* megfigyelésével: tagadó mondatokban, úgy tűnik, már a 19. század elején polgárjogot nyert az *is* az innovatív mintával, azaz a *nem*-et közvetlenül követő helyzetben.² Állító mondatokban lassabban terjed a főhangsúlyos elemet követő *is*, és még a legújabb mintában is ez a kisebbségi változat – persze nem szabad szem elől téveszteni, hogy erősen formális szövegekről van szó.

5. Mit mesélnek még az adatok?

Érdekes megjegyzése a *Nyelvművelő kézikönyv*nek, hogy az innovatív minta használata kétértelműséghez vezethet (ld. 1–2). Úgy tűnik azonban, hogy alig-alig van olyan példa, ahol a kontextus alapján ne lenne egyértelmű a beszélői szándék, azaz hogy hozzátoldást fejez-e ki az *is*, vagy pedig megengedő feltételes viszonyt; ilyen talán mégis a (12).

(12) Éjszaka, mikor aludnék, ő csak mondja, ordítja a magáét, szid. Ha el is alszom, rám üt, **odarúg**. (MTSz., 1989)

² Sajnos az igekötős igéket egyelőre nem sikerült külön vizsgálni ebből a szempontból, ezt csak olyan korpusz segítségével lehetne hatékonyan megoldani, amiben morfológiai kategóriákra is lehet keresni.

Elgondolkodtató kérdés továbbá az *is* funkciója a megengedő feltételes mondatban. Mint arról korábban szó esett, Haspelmath és König (1998) korábban már hivatkozott írásukban az ilyen elemeket skaláris értelmezésűnek tartják, a partikula egy nagyon szélsőséges lehetőséget jelöl, a megengedő olvasat pedig úgy áll elő, hogy ha a legszélsőségesebb előfeltétel esetén is teljesül a következmény, akkor feltehetően minden kevésbé szélsőséges előfeltétel esetében is, azaz az előfeltételtől függetlenül. A magyar *is* ugyanakkor nem pontosan felel meg az angol *even* 'még ... is' partikulának, mivel pusztán additív jelentése van; a skaláris olvasat akkor áll elő egyértelműen, ha szerepel a mondatban a *még* partikula is,³ vagy valamilyen extrém mértéket jelölő szó szerkezet (ld. pl. 13). Ezzel függhet össze az is, hogy Berrár (1957: 172) nyomatékosító szerepű szócskával, illetve indulatszóval (*is*, *no*) számol ezekben a környezetekben.

- (13) Azt én meg nem tagadom, ha hetvenhétyszer megesketnének is.
(KBosz. 18, 1591)

A *ha ... is* ugyanakkor a megengedő feltételelesség egy másik típusában, az ún. választó viszonyban⁴ is felbukkan (10, 11, 14).

- (14) Mivel szabad Isten velem, ha megáld is, ha megver is, mindenik Isten hatalmában vagyon. (LobkPopp. 16., 1630)

A fentiekhez hasonló szerkezetben a második mellékmondat gyakran elliptikus (11, ill. 15), és ezen kívül is elég jellemző az elliptikus szerkesztésmód (16).

- (15) A fiamat tudva kell tartani, ha ír is, ha nem is, mindegy. (Kár. 184., 1719)

- (16) Csak a választ várom, azonnal, ha drágán is, vetetek rézen címeres ökröket. (Bark. 100., 1706)

Ilyenkor a megengedő feltételes tagmondatban nincs ragozott ige, és a főhangsúlyos elemhez kapcsolódik az *is*. Talán ez a típus is szerepet játszhatott abban, hogy az *is* szórendje megváltozott.

³ Hasonló funkciót tölt be a középmagyar szövegekben a *szinte*, ld. Varga (2022).

⁴ Mint a (4)-ben az *akár-akár* páros kötőszóval összekapcsolt két mellékmondatban.

6. Összegzés

A fentiekben részben középmagyar, részben újmagyar adatok alapján kísérletet tettem arra, hogy feltárjam, mikor indult el az *is* szórendi helyének változása megengedő feltételes mellékmondatokban, és hol tarthat ma ez a folyamat. Úgy tűnik, még formális szövegekben is az innovatív változat tekinthető az általánosnak a tagadó mondatokban, az állító mondatokra azonban még jellemzőbbnek tűnik a konzervatív minta. A kérdés az, milyen tanulságot vonjon le ezek után egy kiadvány szerkesztője: változtassa-e meg az innovatív szórendű mondatokat egy alapvetően gondozottnak és formálisnak szánt szövegtípusban, a tudományos prózában. Tagadó mondatokban ez a fentiek alapján nem indokolt. Állító mondatokban jelöltebbnek tűnik az innovatív minta, viszont zavaró kétértelműséget ritkán okoz, így feltehetően mégsem érdemes emiatt belenyúlni a szövegekbe, hadd tükrözzék azok minél inkább a szerző nyelvhasználatát a jövő nyelvtörténetiséi számára. Persze nagy könnyebbséget jelent, hogy viszonylag szabadon spekulálhatok az efféle, kissé marginális kérdésekről, hiszen abban biztos lehetek, hogy nagy hibát amúgy sem ejthetek. Mert ha ejtenék is, van egy éles szemű szerkesztőtársam, akinek a tudására, hozzáértésére mindig számítani lehet.

Irodalom

- BÁNRÉTI ZOLTÁN 1983: A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról. Nyelvtudományi Értekezések 117. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BERRÁR JOLÁN 1957: Magyar történeti mondatlan. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DÖMÖTÖR ADRIENNE – GUGÁN KATALIN – NOVÁK ATTILA – VARGA MÓNKA 2017: Kitérkezés a morfológiai labirintusból – korpuszpépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. Nyelvtudományi Közlemények 113: 85–110.
- DRYER, MATTHEW S. 1992: The Greenbergian word order correlations. *Language* 68: 81–138.
- HAADER LEA 2003: Mondattörténet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar Nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 500–560.
- HASPELMATH, MARTIN – KÖNIG, EKKEHARD 1998: Adverbial constructions in the languages of Europe. In: van der Auwera, Johan (ed.), *Adverbial constructions in the language of Europe*. De Gruyter Mouton, Berlin – New York.
- KASSAI ILONA 1994: Nyelvi norma és nyelvhasználat viszonyáról az *-e* kérdőszó mondatbeli helye(i) kapcsán. *Magyar Nyelv* 90: 42–48.
- KENESEI ISTVÁN 1992: Az alárendelt mondatok szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 529–713.

- É. KISS KATALIN 2004: Anyanyelvünk állapotáról. Osiris Kiadó, Budapest.
- É. KISS KATALIN 2014: A tagadó és a kérdő mondatok változásai. In: É. Kiss Katalin (szerk.), Magyar generatív történeti mondattan. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MTSz. = Magyar Történeti Szövegtár. https://clara.nytud.hu/mtsz/run.cgi/first_form
- NymKk. = GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.): Nyelvművelő kézikönyv I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- RÁCZ ENDRE 1995: Nem mondatrészkifejtő mellékmondatok. In: Benkő Loránd (főszerk.), A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan, szöveggrammatika. Akadémiai Kiadó, Budapest. 694–718.
- VARGA MÓNKA 2017: „Nem szólhatván, az Úristent segítségül hívta.” A fonák okság kifejezéséről középmagyar szövegekben. Magyar Nyelv 113: 59–74.
- VARGA MÓNKA 2022: „Alkalmas ideig gyötörte.” Pragmatikai markerek funkcióinak alakulásáról 16–18. századi regiszterekben. Jelentés és Nyelvhasználat 9/1: 133–153.

*

If there is an error even, even if there is an error...
Word order variation from a historical linguistic perspective

The present paper focuses on one type of concessive conditional clause in Hungarian (*ha ... is* 'if ... also'). It explores when the word order of the particle *is* 'too' began to change in this context and where this process stands today. Data are drawn from corpora representing Middle, Early Modern, and Modern Hungarian. In negative clauses, the innovative variant appears to be dominant, even in formal texts in Modern Hungarian. In contrast, assertive clauses in formal texts seem to favour the conservative pattern.

Keywords: *concessive conditionals, additive particle, word order change*

KATALIN GUGÁN

